

İstanbul Kültür Üniversitesi

**VI. Uluslararası
Türk Dili ve Edebiyatı
Öğrenci Kongresi**

**TUDOK 2021
13-16 Haziran 2021**

BİLDİRİLER Cilt 1

*** * ***

Istanbul Kültür University

**6th International
Student Congress of
Turkish Language and Literature**

**TUDOK 2021
13-16 June 2021**

PROCEEDINGS Vol. 1

Yayına Hazırlayanlar

**Harun COŞKUN – Güler UĞUR MELİKOĞLU – Berna CİVALIOĞLU SEVİNDİK
Çağla BARIKAN TOPCI – Mehmet TÜRKMEN – Yağız YALÇINKAYA – Emre B. YENİ**

VI. Uluslararası
Türk Dili ve Edebiyatı
Öğrenci Kongresi
TUDOK 2021

Editörler: Prof. Dr. M. Fatih KÖKSAL
Dr. Öğr. Üyesi Emre Berkan YENİ

© İstanbul Kültür Üniversitesi – 2022

6. Uluslararası Türk Dili ve Edebiyatı Kongresi Bildiriler:
13-16 Haziran 2021. İstanbul.-İstanbul: İstanbul Kültür Üniversitesi. 2022

İstanbul Kültür Üniversitesi Yayın No: 282

İstanbul Kültür Üniversitesi
Fen-Edebiyat Fakültesi
Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü
Ataköy Yerleşkesi
34156 Bakırköy – İstanbul
Türkiye
+90 212 498 4141
<http://www.iku.edu.tr>

Kitaptaki bildirilerin tüm yasal sorumluluğu bildiri
yazarlarına aittir.

E-ISBN: 978-605-4763-97-9
(TK): 978-605-4763-98-6

DOĞU TÜRKÇESİNE AİT BİR İLMİHÂL: HÂZÂ KİTÂBÜ'L-‘İLM-İ HÂL MESÂİL ADLI ESER ÜZERİNE

Zeynep TOPRAK

Yüksek Lisans Öğrencisi

Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı

ÖZ

Bu bildiri “Hazâ Kitâbü'l-‘İlm-i Hâl Mesâil” adlı eserin tanıtımını içermektedir. Eser, Ceba’da kurulan Sa’diyye tarikatı ile büyük bir kitleyi etkisi altına alan tasavvûf alimi Şeyh Sadü’l-din el-Cibâvî eş-Şeybânî (1069-1180) tarafından yazılmıştır. Yazma, 1730 tarihli ve iki bölümden oluşmaktadır. Bu çalışmada adı geçen yazmanın ilmihâl-fütüvvet bölümü tanıtılacaktır. İlgili bölümde İslâm’daki inanç ve ibadetlerle ilgili bilgiler gerek birtakım ayetler ve dualar gerekse soru-cevap şeklinde verilip çeşitli meselelerle pekiştirilmiş ve böylece her konu döneminin diliyle anlatılmıştır. Dinî terminoloji bakımından geniş bir yelpazeye sahip olan bu eser içerisindeki konular ayrıntılı verilecektir. Eser, Eski Türkçe kelimelerin varlığını koruması ve Doğu Türkçesi dil özellikleri taşıması bakımından döneminin diğer ilmihâllerinden içerik ve dil özellikleri bakımından ayrı bir yere ve kıymete sahiptir. Temettü kaydından hareketle eserin 11.-12. yüzyıllarda yaşamış bir tasavvûf alimine ait olması; eseri, 11. yüzyıla tarihlendirilebilme düşüncesini de bize vermektedir. Bu çalışmada, yazma eserin cilt, yazı tipi, varak sayısı gibi fizikî özelliklerinin yanında eserin muhtevâsı, dil özellikleri, müstensihî ve müellifi hakkında bilgi verilecektir. Eserin, dil malzemesinden hareketle tarihlendirmesi yapılp Türk ilmihâl tarihi içerisindeki yeri ve önemi tespit edilecektir.

Anahtar Kelimeler: İlmihâl, fütüvvet, Şeyh Sadü’l-din el-Cibâvî eş-Şeybânî, Doğu Türkçesi.

ABSTRACT

This paper includes introduction of work named Hazâ Kitâbü'l- ‘İlm-i Hâl Mesâil’. Work was written by the mysticism scholar Şeyh Sadü’l-din el-Cibâvî eş-Şeybânî (1069-1180), who influenced a large mass with Sa’diyye order established in Ceba. Manuscript is dated 1730 and consists of two parts. In this study, ilmihâl-fütüvvet part of manuscript mentioned will be introduced. Information about beliefs and worship in Islam is given in form of some verses and prayers, as well as questions and answers in relevant section, and has been reinforced with various issues. Thus, every subject was explained in language of period. Topics in this work, which has a wide range of religious terminology, will be given in detail. Work has a distinct place and value from other catechism books of period in terms of both its content and linguistic features, in terms of preserving existence of Old Turkic words and having East Turkic language features. Based on dividend record, it is possible to say that work belongs to a mysticism scholar who lived in 11th-12th centuries. This gives us idea that work can be dated to 11th century. In this study, information

will be given about physical properties of manuscript such as volume, font, leaf number, as well as content, language features, partitent and author of manuscript. Work will be dated based on language material and its place and importance in history of Turkish catechism will be determined.

Keywords: Catechism, fütüvvet, Şeyh Sadü'd-din el-Cibâvî eş-Şeybânî, East Turkic.

Giriş

Türklerin İslâm dinini kabulünden itibaren sayısız dinî didaktik eserler yazılmıştır. Bunlar arasında ilmihâl türündeki eserler azımsanmayacak sayıdadır. İslâmiyetin kabulü ile halk arasında gündelik bilgileri içeren ilmihâl kitaplarına ihtiyaç duyulmuştur. Halka dinî kuralları öğretmek üzere ilmihâl kitapları yazılmıştır. Elimizdeki iki bölümden oluşan eserin ilmihâl bölümünde İslâm'daki inanç ve ibadetler ile ilgili her bir bilgi gerek birtakım ayetler ve dualar gerekse soru-cevap şeklinde verilerek meselelerle pekiştirilmiş ve böylece her bir konuya dönem halkının açıkça anlayabileceği bir açıklık getirilmiştir.

Üzerinde Yüksek Lisans çalışması yapmakta olduğumuz eser, 11.yüzyıl sonu ve 12. yüzyıl başında yaşamış olan tasavvuf âlimi **Hâdimü'l-Fuḳarâ Şeyhü'l-Hâcî İsmâ'il 'Anü'l-Hulefâ' Eş-Şeyh Sa'düddîn El-Cibâvî Eş-Şeybânî** tarafından yazılan "**Hazâ Kitâbü'l-İlm-i Hâl Mesâil**" adlı eserin bir yazma nüshasıdır. Temettü kaydında eserin müellifi hakkında bilgi veren müstensih, kendisiyle ilgili herhangi bir bilgi vermemiştir.

Bu çalışmada, toplamı 271 varak olan yazmanın 151 varaktan oluşan ilmihâl-fütüvvet bölümü tanıtılacaktır. Önce ilmihâlin kavram alanı ve bu kavramın Türklerdeki önemi üzerinde durulacaktır. Takiben temettü kaydından hareketle eserin müellifi ve eserin kim tarafından hangi tarihte istinsâh edildiği ile ilgili mâlumat verilip eserin cilt, yazı tipi, varak sayısı gibi fizikî özelliklerinin yanında dil özelliklerine değinilecektir. Çalışmanın bir diğer bölümünde eserin içeriği ana hatlarıyla verilecektir. Tarafımızda yapılacak olan tespitler eserden yapılacak alıntı veya fotoğraflarla desteklenecektir.

1. İlm-i Hâl Terimi ve İlm-i Hâl'in Türklerdeki Yeri

Arapça 'ilm ve hâl sözcüklerinin bir araya gelmesiyle oluşan ilmihâl sözcüğü kelime olarak "İslâm dininin kurallarını öğretmek için yazılmış kitap." anlamına gelmektedir (Türk Dil Kurumu Sözlüğü, 2005). Terim olarak ise "inanç, ibadet, muâmelât (günlük yaşayış), ahlâk konuları, yer yer büyük peygamberler, ayrıca Resûl-i Ekrem'in hayatına dair özlü bilgileri içeren el kitabı" olarak tanımlanmıştır.(Arpağuş, 2000: 139-141).

Kısaca "davranış bilgisi" demek olan ilmihâl, Rabbine, kendine ve içinde yaşadığı toplum ve çevreye karşı sorumlulukları olan ve bunu yerine getirme gücüne sahip bulunan insanın, kendisinden beklenenleri yerine getirmesinde ona kılavuzluk etmeyi hedefleyen derli toplu bilgilerden ibarettir. Bu bilgiler hem dinî metinlerin doğrudan belirlemelerini hem de bu belirlemeler etrafında oluşan yorumları, tecrübe birikimlerini ve uzun dönemlerden süzülüp gelen bir dinî yaşayış geleneğini temsil eder. (Kahraman, vd., 1994: XX).

İlmihâl geleneğinin X. yüzyıldan itibaren oluşmaya başladığını söylemek mümkündür. İlim öğrenmenin her Müslümâna farz olduğunu bildiren hadisteki (İbn Mâce’den akt. Arpaguş, 2000: 139-141). “ilim” sözcüğü “ilm-i hâl” olarak yorumlanmış ve bunun kapsamına iman, namaz, oruç, helâl ve haram gibi temel bilgilerin girdiği belirtilmiştir (Ebü'l-Leys es-Semerkindî’den akt. Arpaguş, 2000: 139-141).

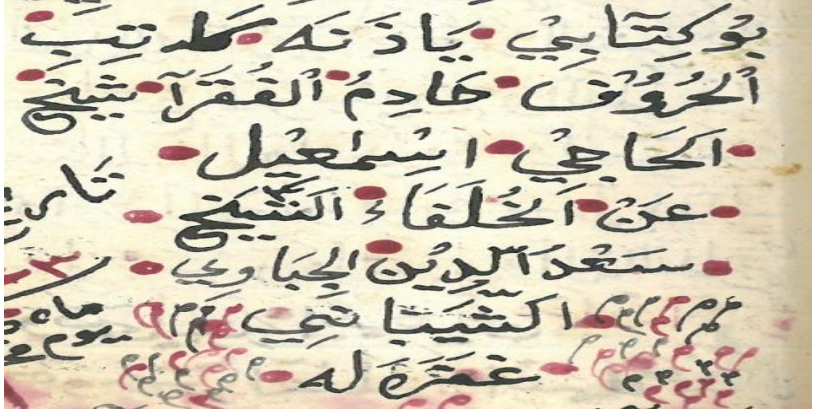
Türklerde ilmihâl geleneği önce, Arapça yazılmış bazı eserlerin Türkçe’ye çevrilmesi ve eksik görülen kısımların tamamlanmasıyla başlamıştır. (Arpaguş, 2002: 25-56).

Osmanlı dönemi öncesinde ilmihâl kapsamına girebilecek Arapça, Farsça veya nadiren Türkçe yazılmış örnekler bulunmaktaysa da bu geleneğin Osmanlı devletinin kurulmasıyla sistemli hale geldiği söylenebilir. Nitekim araştırmalardan elde edilen neticelere göre Osmanlı devletinin kuruluşuyla birlikte bu coğrafyada halkın anlayabileceği bir dil ile dinî bilgiler içeren kitaplar ihtiyacı doğmuş bu da bu dönemin ilmihâlin oluşum aşaması olarak değerlendirilmektedir. (Arpaguş, 2002: 25-56). Osmanlı devletinin kuruluşundan Tanzimat dönemine kadarki süreçte köklü bir değişikliğe uğramaksızın zengin çeşitliliğiyle oluşum ve gelişim evresinde olan ilmihâl geleneği, Tanzimat döneminde çeşitlilik bakımından birtakım değişikliklere uğrayarak örnekler bakımından zenginlik kazanmıştır.

2. Hazâ Kitâbü'l-‘İlm-i Hâl Mesâil

2.1. Eserin Müellifi ve Müstensîhi

Eserin müellifi, 130v/4-130v/9’da geçtiği üzere “kâtib (5) el-ḥurûf ḥādımü'l-fuḳarâ şeyḫ (6) el-ḥâcî ismâ’îl (7) ‘anü'l-ḥulefâ’ eş-şeyḫ (8) sa’düddîn el-cibâvî (9) eş-şeybânî”dir.

Temmet kaydında adı geçen Sadeddin Cibâvî ile ilgili birçok kaynakta doğum ve ölüm tarihleri kaydedilmişse de Sa’diyye tarikatı üzerine önemli bir çalışma yapan Muhammed Gâzî Hüseyin Âgâ, birçok veriye dayanarak Sadeddin Cibâvî ’nin yaşının 460-575 (1068-1180) tarihleri arasında olduğunu saptamıştır. (Âgâ’dan akt. Yücer, 2008: 387-388). Zekâsı ve güzel sesiyle dikkatleri çeken Sa’deddin el-Cebâvî ilk eğitimini başta babası olmak üzere

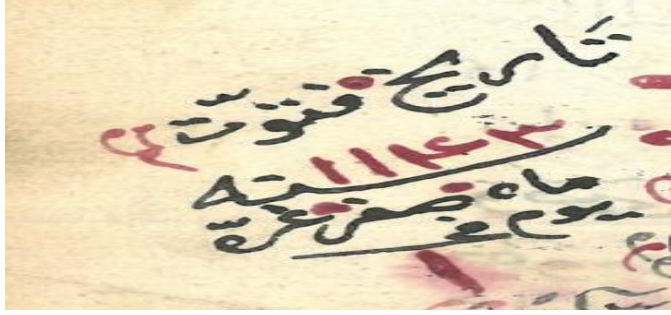
Mekke'deki âlimlerden aldı. Yedi yaşlarında iken Kur'an-ı Kerim'i ezberledikten sonra tefsir, hadis ve Şâfiî fıkhi okudu. Aynı zamanda şeyh olan babasının yanında tasavvûf eğitimini sürdürdü. İlmini daha da ilerletmek için Yemen, Mısır, Mağrib, Şam, Kudüs ve Irak'a seyahatlerde bulundu (Âgâ'dan akt. Yücer, 2008: 387-388). Ata binmede ve atıcılıkta usta olduğu belirtilen Sa'deddin el-Cebâvî'nin Haçlı saldırılarına karşı koymak için kardeşleri ve bir grup atlıyla birlikte Mekke'den Şam (Dimaşk)'a gitmesi hayatının ikinci devresini oluşturur.(Yücer, 2008: 387-388). Kaynaklara göre Cibâvî tarikat faaliyetlerine başlamadan önce Şam bölgesinde yol kesen haydutların arasına karıştığından babasının duası üzerine Peygamber ve ashâbi Cibâvî 'nin rüyasına girerek onu uyarmış. Bu uyarı üzerine Cibâvî tövbe edip Mekke'ye babasının yanına gitti ve tasavvûfî eğitimini tamamlayarak icâzet aldı. Ardından Dimaşk'a 60 km. mesafedeki Akkâ güzergâhında bulunan Cebâ bölgesinde tekkesini kurdu ve irşad faaliyetine başladı. O döneme kadar küçük ve metrük bir yerleşim yeri olan Cebâ, bundan sonra hem ilim ve mârifet makamı hem de Haçlılar'la savaşta Müslümânların merkezi haline geldi. (Yücer, 2008: 387-388). Ceba'da kurduğu Sadiyye¹ tarikatı ile birçok kitleyi etkisi altına alan Sadeddin Cibâvî, çoğunluğu virdlerden oluşan birçok eser kaleme almıştır. Dokuzu erkek, dördü kız olmak üzere on üç evlâd sahibi Sadeddin Cibâvî'nin ölümünden sonra çocukları onun tarikatını neşretmişlerdir. Böylelikle Sadilik tarikatı birçok ülkeye yayılmıştır.

Temettü kaydında eserin müellifi hakkında bilgi veren müstensih, kendisiyle ilgili herhangi bir bilgi vermeyip sadece eseri yazan müellife dua edip eserin nüshasını tamamladığı tarihi sayfanın köşesine kaydetmiştir. Toplam 271 varak olan yazma nüshanın hiçbir yerinde müstensihe dair bir bilgi kaydına rastlanmamıştır.

2.2. Eserin Yazılış Tarihi

Eser, 130v'de kayıtlı temmet bölümündeki tarih kaydına göre gidilirse Hicrî 1143 gurre-i şagir (1 Şubat 1143)'de tamamlanmıştır. Miladîye göre 16 Ağustos 1730 tarihinde yazılmıştır. Bu durumda eser, 11.yüzyıl sonun ile 12. yüzyıl başında yaşadığı bilinen Sadeddin Cibâvî tarafından kaleme alınan söz konusu eserin 18. yüzyıl başlarında yazılmış bir yazma nüshasıdır.

¹ Sa'diyye, Suriye'nin Kunayrata bölgesinde, bugün bir kasaba hüviyetinde olan Cebâ'da, Sa'deddin el-Cebâvî b. Yûnus el-Hasenî el-Mekkî eş-Şeybânî (ö. 575/1180) tarafından kurulan, Kâdiriyye, Rifâiyye gibi kıyâmî usulü benimseyen bir tarikatır.(Yücer, 2015: 223). Şeybâniyye tarikatının geleneğini sürdürmek suretiyle ortaya çıkan Sa'diyye sonraki dönemlerde onun yerini almış ve zaman içerisinde Tağlibiyye, Şerrâbiyye, Selâmiyye, Vefâiyye ve Âcizî yye isimleriyle beş ayrı kola ayrılmıştır. Tarikat sonraki dönemlerde Mısır, Filistin, Suriye, ve Anadolu ve Rumeli'de yaygınlık kazanmıştır.

2.3. Eserin Biçim Özellikleri

Yaprakları birbirine dikilerek ve bunların üzerine deri ile kaplı kapak geçirilerek cilt hâline getirilmiş ve ölçümü 17 x 12 santim olan eserin başındaki deri kapak tahribat nedeniyle zaman içerisinde sökülmüş ve geriye arka kapak kalmıştır. Saman sarısı renkli âharlı kağıt² kullanılarak yazılan bu eserin toplamı 271 varak olup, İlk sayfada 7 satır, hemen sonraki sayfada 8, bir sayfada 12 satır (15v) ve başka bir sayfada da 13 satır (151r) bulunmakla birlikte diğer tüm sayfalarda 11 satır bulunmaktadır. Anadolu sülüsü hattı ile harekeli bir şekilde yazılmış olan eserde yer alan bölüm başlıkları ve müellif tarafından önem arz edildiği düşünülen birtakım kelimeler(gün sayıları, din adamları, peygamber isimleri, Allah ve Allahın sıfatları, vb.) kırmızı mürekkep ile yazılırken diğer yazılar siyah mürekkep ile yazılmıştır. Eserin 13. varaktan sonrasında eksik sayfalar olduğu sayfadaki reddâdeden³ ve konunun değişmesinden anlaşılmaktadır. Bu eksik olan varak veya varaklar ise konu itibarıyla ilk bölümün bitiş ve ilmihâl bölümünün başlangıç kısmına denk gelmiştir. Dolayısıyla eserdeki ilk bölümün tam olarak nerede bittiği ve ilmihâl bölümünün tam olarak nerede başladığı bilinmemektedir.

² Farsça'da âhar, “kuvvetli yiyecek, kahvaltı; parlatılmış çelik” gibi mânalara da gelmektedir. Kelimenin kâğıtçılık ve kitap sanatlarında bir terim olarak kullanılması, âharın kâğıda yedirilmesi ve böylece kâğıdın beslenmesi, takviye edilmesi, su ve rutubet gibi dış etirlerden korunması, daha dayanıklı hale gelmesiyle ilgilidir. Dış etkenlerden korunması amacıyla kâğıda yapılan âharın çeşitli yöntemleri vardır. Bunlardan en önemli yöntemler yumurta, un ve nişasta âharı olmakla birlikte gomalak âharı da kullanılan yöntemlerdendir. (Derman, 1988: 485)

³ Yazma eserlerde sayfaların sıralanışını göstermek için bugün uygulanmakta olan sayfaların üstüne veya altına numara koyma sistemi mevcut değildi. VI. (XII.) Yüzyıla kadar sadece bir eseri oluşturan cüzlerin sırasını göstermek için rakam kullanılmaktaydı. Bir cüz içinde birbirini takip eden sayfalar ise bir önceki sayfanın altındaki sol köşeye sonra gelen sayfanın ilk kelimesi yazılarak gösterilirdi. Bu kelimelere yaygın biçimde reddâde ismi verilmekle birlikte fonksiyonları göz önünde bulundurularak farklı şekilde adlandırıldıkları da görülmektedir: Sayfaları birbirine bağladığı için “râbîta”; bir sonraki sayfayı gözetlediği için “murâkîb”, “rakabe” veya “müşâhide”; bir sonraki sayfaya işaret ettiği için müş‘ir veya müş‘ire; bir sonraki sayfayı izlediği için “ta’kîbe”; bir sonraki kelimeyi göz önünde bulundurup gözünü ondan ayırmadığı için “pâyende”. Halk arasında reddâde yerine bir sonraki sayfayı kolladığı veya güttüğü için “çoban”, sayfanın alt kısmında bulunduğu için “ayak”, sayfanın altında tek başına kalmış bir kelime olduğu için “garip” terimleri kullanılmıştır. (Erünsal, 2007: 515).

2.4. Eserin İçeriği

Söz konusu eserin İlmihâl bölümü, kendi içerisinde “sure ve ayetler”, “meselelerle ilmihâl”, “ilmihâl” ve “fütüvvet” olmak üzere dört başlığa ayrılmış ve bu başlıklar da yine kendi içerisinde alt başlıklara ayrılmıştır.

Eserdeki varak eksikliği, birinci bölümün bitiş ve ilmihâl bölümünün başlangıcına denk geldiği için ilk bölümün tam olarak hangi konu ile bittiği ve ilmihâl bölümünün hangi konu ile başladığı muamma olan bu eserde 13v'den itibaren süre ve ayetlerin olduğu uzunca bir bölüm gelmektedir. Bu bölümde 18 süre (Vakıa, Tebareke, Amma, Tekäsür, Asr, Hümeze, Fil, Kureyş, Maun, Kevser, Kafırün, Nasr, Tebbet, İhlās, Felāk, Nas, Fātihā ve Sure-i Feth-i Şerif), 4 ayet (Bakara 128, 129 ve 201. ayet, Āl-i İmrān süresi 147. ayet), Esmā-yı Hüsnā ve bazı dualar yer almaktadır.

Yukarıda zikredilen bölümden sonra kitap adının yer aldığı meselelerle ilmihâl bölümünde (1r-23v) A'rāf Süresi 43. ayetten bir kesit yazılmıştır. Sonra ilmihâl üzerine nelerin anlatılacağı ile ilgili bir giriş yapılmıştır. Ardından bunların başlık olarak verilip açıklanacağı bu giriş kısmında müellif tarafından bildirildikten sonra meseler verilip üzerine açıklamalar yapılmıştır. Müellif, meselelere değinirken Hülāsātü'l-fetāva⁴, Fetāva-i Bezzāziyye⁵, Minyetü'l-Muşallî⁶, Baḥrū'l-Rāik, Mülteka⁷, Zevācir⁸, Cevāhir-i Fıkıh⁹ eserlerinin yanı sıra İbrāhīm-i Halebî, Kūhistānî¹⁰, İbn-i Hümām gibi fıkıh âlimlerinden alıntılar yapmış ve bunu alıntı yaptığı her meselenin hemen altında belirtmiştir.

⁴(Hülāsa): (Hülāsātü'l-fetāva): (Hülāsātü'l-Fetāvā): Risāle fi Mesā'ili'l-Fıkhiyye: Müellif bu eserde Hizānetü'l-vākāt ve en-Nisāb adlı kitaplarını kısaltarak meseleleri özlü şekilde ele almıştır. Eser matbu olup I-IV Lahor kenarında Leknevinin “Mecmuai Fetāvā”sının Farsça tercümesi olarak; leknev'de basılmıştır. Muhaddis Cemalüddin ez-Zeylâi tarafından da hadisleri tahrir edilmiştir (Özel'den akt. Özdirek, 2016: 127-128). Eserin muhtelif yazmaları var. İmam Muhammed b. Suud üniversitesi kütüphanesi no: 601 ve 86'da nüshalar var. Müellif: İftiharüddin el-Buhari, Tahir b. Ahmed b. Abdürreşid (ö. 542/1147). Hanefi Alimidir. Babası, dayısı Zahirüddin Hasan b. Ali el-Mergināni, Hammad b. İbrahim es-Seffār, Kādihān gibi alimlerden ders aldı. Zamanında Hanefilerin önde gelen âlimlerindendir (Özel'den akt. Özdirek, 2016: 127-128).

⁵(Bezzāziyye): Eserin asıl adı el-cāmiu'l-veciz olup Fetāvā'l-Bezzāziyye ve Fetāvā'l-Kerderî olarak da bilinir. Müellif bu eserini Anadolu'ya gitmeden önce 812 (1409-10) yılında bitirmiştir.(Özdirek, 2016: 129-130). Müellif: Hafizuddin Muhammed b. Şihāb el-Kerderî el-Hārizmî el-Bezzāzî (ö. 1424) tarafından yazılmıştır (Özel'den akt. Özdirek, 2016: 130).

⁶Minyetü'l-Muşallî : Seddüddin el-Kāşgarî'nin (ö. 705/1305) namaza dair eseri.(Kayapınar, 2006: 32-33)

⁷Mülteka: Müellif nüshasında belirtildiğine göre (Beyazıt Devlet Ktp., Feyzullah Efendi, nr. 930, vr. 136a) 23 Receb 923'te (11 Ağustos 1517) tamamlanan Mülteka Osmanlı coğrafyasının en yaygın fıkıh metnidir. (Has, 2006: 459-552)

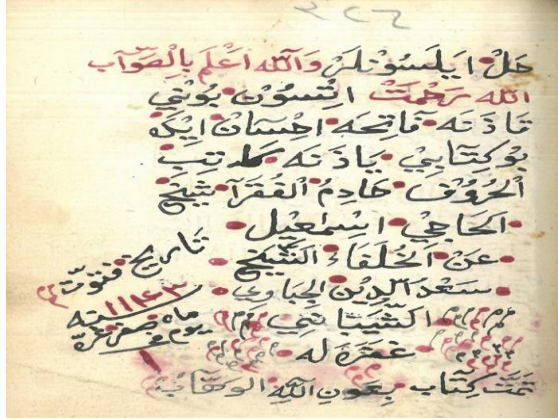
⁸İbn Hacer el-Heytemî'nin (ö. 974/1567) büyük günahlara dair eseri. (Topaloğlu, 2013: 301-302).

⁹Asıl adı Risāle fi isbātî's-Sāni' min Cevāhiri'l-fıkıh olan eserin müellifi Ebū Sa'īd Tāhir b. İslām b. Kāsim b. Ahmed el-Ensārî el-Hārizmî olup istinsah tarihi 1 Recep 1240 [19 Şubat 1825] olarak müstensih tarafından kaydedilmiştir. Yazma eser nüshası şuan Diyanet İşleri Başkanlığı Kütüphanesi'nde 005446-IV numara kayıtlıdır. 10 Horasan kasabalarından Kuhistan'da (Kūhistān) doğdu. Timurlu hükümdarlarından Muzaffer Hüseyin Mirza devrinde Şeyhülislām Herevî'nin talebesi ve İsmüddin el-İsferāyînî'nin ders arkadaşlarındandı. Geçimini kitap istinsah etmekle sağlıyordu. Güçlü bir hâfizaya sahip olan Kuhistānî fıkıh sahasında ilerleyerek fetva vermeye başladı. Hanefi mezhebinde “mütün-i erbaa” diye anılan dört muteber kitaptan biri olan Tācişşeria'nın Viķāyetü'r-

Evvelki bölümde girişi yapılan ilm-i hâl, bu bölümde daha detaylı bir şekilde ve soru-cevap vasıtasıyla verilerek her konu için pekiştirme amaçlı konu edinen meseleler ile ele alınmıştır. Bu bölümde iman, din, şeri'ât, şehadet bilgileri ve imân, İslâm, namaz, abdest, gusûl, vs. şartları, farzları, vacip ve sünnetleri ve din, millet, şeri'at, mezheb, şeyh, mürşid, hakikat, tarikat konularıyla birlikte ef'âl-i mükellef¹¹ konusuna da detaylıca değinilmiştir. Son olarak ümmet olmanın şartları, salih amel olmanın şartları, kurban bayramı vacipleri ve cenaze namazına dair bilgiler ile birtakım dualardan sonra müellif tarafından açılan bir bâb ile bu bölüm yerini fütüvvet bölümüne bırakır.

Eserin büyük bir hacmini kapsayan fütüvvet başlığı altında ise sırasıyla fütüvvet silsilesi, kardeş tutma ve şedd bağlama, Fütüvvet Ve Fütüvvetin Erkânları, tarikat erkânı, taş , tırâş, ustura ve tığ erkânı, On İki Fariza Öğretisi, Fütüvvet teşkilatında bilinmesi gereken farzlar, şedd, üstad, dört kapı ve dâ'ire-i fütüvvet konuları soru-cevap yoluyla ve birtakım meselelerle etraflıca ele alınmıştır. Hemen ardından 128v/1-11'de bulunan temmettü kaydında ise eserin müelifi verilip istinsâh tarihi kaydedilmiştir.

[130v/1] hâl eylesünler vallâhü a'lem bi's-şevâb. (2) allâh rahmet etsün bunı (3) kazana. fâtiha ihsân ide (4) bu kitâbı yazana. kâtib (5) el-hurûf hâdimü'l-fukarâ şeyh (6) el-hâcî ismâ'il (7) 'anü'l-hulefâ' eş-şeyh (8) sa'düddîn el-Cibâvî (9) eş-şeybânî (10) gaffarla¹² (11) temmet kitâb bi 'avnillâhî'l-vahhâb (sayfa kenarındaki ek yazı: târih-i fütüvvet / sene 1143 / mâh şafer-i gurre / yevm fi 1)

rivâye'sine Sadrüşşerfa'nın yazdığı en-Nukâye adlı muhtasarın şerhi olan Câmi'u'r-rumûz adlı eserini 8 Zilhicce 941 (10 Haziran 1535) tarihinde tamamlayıp Ubeydullah Bahadır Han'a ithaf etmiştir. (Yaman, 2002: 348).

¹¹ 46r/8- 49r/9 varakları arasındaki bölümde sekiz ef'al-i mükellef olduğu belirtilerek bunların her biri kendi içerisinde açıklanmıştır. Bunlar: beyânî'l farz, beyânü'l-vâcib, beyânü'l sünnet, beyânü'l-müstehâbb, beyânü'l-mübâh, beyânü'l-harâm, beyânü'l-mekrûh, beyânü'l-müfsid.

12

burada Bağışlayan, esirgeyen yaratıcının yardımı ile anlamında kullanılmış olabilir.

Temettü kaydından sonra fütüvvet kısmına devam eden müellîf, Hz. Adem'in şedd kuşanması, Cennetten kovulması ve dünyada ilim ve sanat öğrenmesi gibi konulara değindikten sonra fütüvvet ağacı, fütüvvetin aslı olan harfler, fütüvvette selam erkânı, Ahilik ve şeyhliğe layık olmanın öğretisi ve fütüvvet sahiplerinin niteliklerine meseleler üzerinden değinmiştir.

2.5. Eserin Dil Özellikleri

Yazma eserde, oldukça anlaşılır bir dil kullanılmıştır. Müstensih tarafından önemli görülen yerler kırmızı mürekkep kalem ile yazılırken diğer kısımlar siyah mürekkeple yazılmıştır. Gerek söz varlığı gerekse sözcük morfolojisi olarak Harezmi-Kıpçak Türkçesi dönemine ait bazı eklerin ve kelimelerin kullanılması dikkate değerdir.

Eserde çoğunlukla yazıldığı dönemde kullanılan günlük dildeki Türkçe kelimeler kullanılırken kimi yerlerde Arapça veya Farsça terimler kullanılmış fakat hemen ardından bu terimler yine Türkçe sözcüklerle müstensih tarafından açıklanmıştır.

2.5.1. Ses Bilgisi

2.5.2. Ünlüler

Geç dönem Eski Anadolu Türkçesi ile istinsah edilen eserde sekiz ünlü harf bulunmaktadır. Bunlar:

Kalın Ünlüler: /a/, /ı/, /o/, /u/

İnce Ünlüler: /e/, /i/, /ö/, /ü/

Eski Anadolu Türkçesinin yanı sıra Harezmi ve Kıpçak Türkçesini yansıtan eserde, ünlülerle ilgili mevcut ses özellikleri şunlardır:

2.5.2.1. Ünlü Uyumu

Bir sözcükteki seslerin çeşitli bakımlardan birbirlerine uymasındır.(Ergin, 1992: 70)

2.5.2.1.1. Kalınlık-İncelik Uyumu

Türkçenin en eski özelliklerinden biri olan kalınlık-incelik ya da artlık-önlük uyumuna göre Türkçe sözcüğün kökündeki ilk hecenin ünlüsü, sonraki hecelerin ünlüsünü belirler.

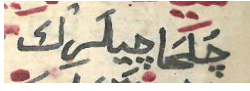
Ergin, Dil bilgisi üzerine yaptığı çalışmada Türkçe bir kelimeye ince ve kalın ünlülerin bir arada bulunamayacağını; bütün kelimelerin, bütün eklerin kalın ve ince olmak üzere iki kısma ayrıldığını; eklerin ünlülerinin, köklerin ünlülerine göre belirlendiğini belirtir. (Ergin, 1992: 70)

Eserde bu uyumun korunduğu tespit edilmiştir.

bulına 44v/8-11 [on ‘alâmet kim bir kimsede bulına ānıñ ehl-i sünnet ve’l-cemâ‘at olduğına hüküm olunur.]

inanmayan 46v/1-3 [...‘özürsüz terk êdene ‘azâb ola farz olduğına inanmayan kâfir ola.]

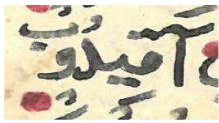
kılması 49v/1-5 [namâzıñ zikir olunan farzlardan birin terk itse namâzı fâsid olur tekrâr kılması farz ve i‘âdesi vâcib olur]

çulhâçıların 56v/7-8 [çulhâçıların silsilesi şît ‘aleyhi‘s-selâma çıkar..]

yiseydi 49v/5-9 [kezâlik bir mü’min ramazanda şâ’im iken kaşden yiseydi ve yâhud hâtûnıyla cimâ‘ itseydi orucı fâsid olur]

2.5.2.1.2. Düzlük-Yuvarlaklık Uyumu

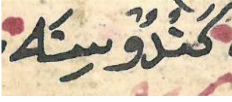
Bir sözcükteki ünlülerin düzlük ve yuvarlaklık bakımından birbirine uyması esasına dayanan düzlük yuvarlaklık uyumu; bir sözcükte düz ünlüleri düz ünlülerin, yuvarlak ünlüleri ise düz-geniş veya dar-yuvarlak ünlülerin takip etmesidir (Ergin, 1992: 72).

akıdub 26r/4-7 [yüzini baş kıllı bitdügi yerden çeñe altından ve kulaklarının yumuşaklığından şuyı *akıdub* yumaqdır.]

bilürsin 4r/6-7 [mesele haq sübḥâne vü te‘ālā’yı nice *bilürsin*]

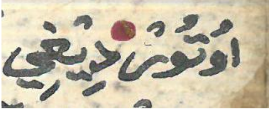
bitdügi 26r/3-7 [abdestin farzı dörtlük yüzini baş kılı *bitdügi* yerden çeğe altından ve kulaklarının yumuşaklığından şuyı akıdıp yumağdır.]

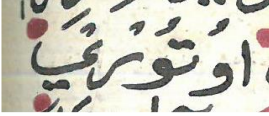
kendüsine 37r/6-11 [su'âl itseler dîn ve millet nedir cevâb vir ki dîn ve millet birdir ikisi de hâzreti muhammed 'aleyhi's-selâm hâk te'âlâdan getürdigidür ki *kendüsine* dîn ve millet dirler]

olduğına 25r/5-6 [allâhü te'âlâ'nın taqdîriyle ve kulların ihtiyârı ile olduğına inandım]

oturduğu 19v/2-5 [mes'ele bir kimse teheyyâtda *oturduğu* zamân parmakların bir miqdâr açuk kıya ibrâhîm halebî'de yazar.]

ötürü 18r/7-11 [mes'ele bir kimse namâz kılar-iken anası veya babası çağırsa haber vermeye ve eger yardımdan *ötürü* çağırır-ise haber vire dimişler. fetâva-i bezzâziyye'de mestûrdur.]

üçüncü 26r/9 [*üçüncü* başının dört bölükde bir bölükine mesh itmekdir.]

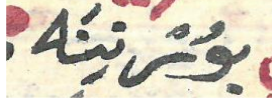

karşu 45v/9-46r/3(9) imânı şahîhdir. sekizinci (10) pâdişâh dîn-i islâm'a karşı (11) kımayub şer'i emrini [46r/1 tıptup kılıc çekmeyüp imâmetine (2) inanıp ulularına itâ'at (3) itmekdir

2.5.2.2. Ünlü Düşmesi

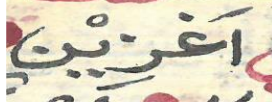
Vurgusuz orta hece ünlüsünün düşmesi sonucu ortaya çıkan ünlü düşmeleri şunlardır:

burnına

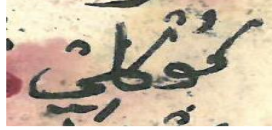

26v/3 [ikinci *burnına* şu çekmekdir.]

ağzın

göğli
tahtında bite]

91r/8-9 [fütüvvet bir ağacdur yigidün *göğli*

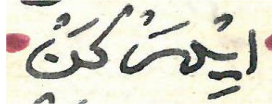
oğlu
yetişdi..]

58r/1-2 [ve oğlundan *oğlu* ibrahîm halîl

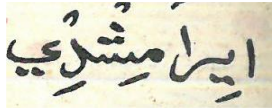
Cevheri filinin(/i/) kendinden önceki sözcüğe eklenmesi sonucu ortaya çıkan ünlü düşmeleri şunlardır:

iderken

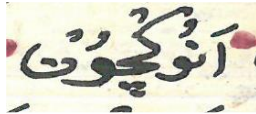

98r/7 [hizmet iderken böyle ederdi.]

ıramışdı
'aleyhi's-selâm yetmişdi...]

107v/1-3 [...şitü'l-nebî *ıramışdı* ve ibrahîm

2.5.3. Ünsüzler

Eserde yer alan ünsüz harfler ve ünsüz harflerde görülen kimi değişiklikler şu şekildedir:

2.5.3.1. (η) yazımı

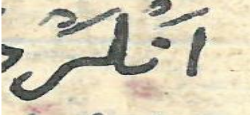
Bir dönem özelliği olan pronominal n(η) durumuna bakılacak olursa elimizdeki eserde ikinci teklik ve çokluk şahıs ile birlikte iyelik eklerinde kullanılan pronominal n, aynı sözcük için çoğunlukla kullanılırken kimi yerde de kullanılmakla birlikte kimi sözcüklerde kullanılmamıştır. Buna örnek olarak şu sözcükler verilebilir:

aḡa

65r/3-4 [cemi‘ peyklerin silsilesi *aḡa* çıkar.]

anlar

32v/3-4 [ve anlar nürdan ḡalk olmuştur yemezler

ve içmezler]

beliḡe

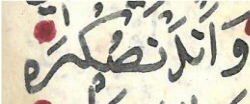
61v/9 [beliḡe kuşadayım didi]

taşın

111v/1-3 [evvelâ bilgil kim *taşın* ve usturânın ve dellâklık farzını ve sünnetini ve ‘ilimlerini beyân idelüm.]

andan-şoḡra

58v/8-9 [ve andan şoḡra şu‘ayib ‘aleyhi’s-selâma geldi.]

2.5.3.2. Ünsüz Değişimleri

2.5.3.2.1. /b-/ > /m-/ Değişmesi

Eski Türkçe metinlerde “ben”, “beḡü”, “beḡizlig” ve “Buḡ” kelimelerinde görülen /b-/ ~ /m-/ nöbetleşmesi (Gabain’dan akt. Ersoy, 2017: 34) metinde iki sözcükte tespit edilmiştir.

ben / men

b.

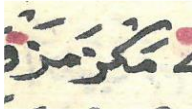
142r/3-5 [ve bir ‘abâ toḡı diyicek *ben* neyle

toḡuyayım âlât yokdur didi.]

m. 49r/10-49v/3 [şol *men* ki namâzda êken eger kaçşden ve eger sehven namâzıñ zikir olunan farzlardan birin terk itse namâzı fâsid olur]

beñze- / meñze-

b.+mez 5r/1 [cemi' eşyâ kim vardur yaradılmış hic biri birine *beñzemez*]

m+mez 3v/11-4v/1 [bî-mişâl bî-zevâl niteliksiz hiç bir nesneye *meñzemez*.]

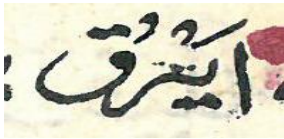
2.6. Eski Türkçe Sözcükler

Nüshadaki sözcükler yapı olarak kendi döneminde şekillenmiş sözcüklerdir. Fakat bunlara ek olarak kimi kelimeler, bu dönemde vardığı son şeklinin yanı sıra eski halleriyle de kullanılmıştır. Bu durum iki sözcükte tespit edilmiştir. Bunlar:

ançaq: Eski Türkçede “yalnız, sadece” anlamlarına gelen “inçä, inça, inçäk” şeklinde karşımıza çıkmaktadır (Gülensoy, 2007: 69).

a. 13v/1-3 [tutmak gerekdir haqıkatde murâdları ayaklarñn tutmak degildür ançaq murâdları şıgınmaqdır.]

ayruk: Derleme Sözlüğünde “başka” anlamında “ayruk”, Tarama Sözlüğünde “başka, gayrı, maada, diğer” anlamında “adruk”, DLT’de başka, ayrı anlamında “ayruk” şeklinde geçmektedir (Ata, 2000:83)

a. 135r/9-11 [nazar idesin ki tā ki *ayruk* bi fermān olup buyruk şımayasın ve ‘âsi olmayasın.]

kanı : Eserde genel itibariyle bu dönemde son şeklini almış olan “hangi” sözcüğünün yanı sıra bir cümlede eski Türkçedeki şekliyle “kanı” ve kankı“ sözcükleri kullanıldığı tarafımızdan tespit edilmiştir.

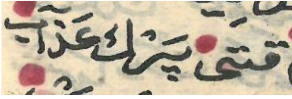

k 50v/2-3 [*kanğı* mezhebden isen mezhebini (3) ve ‘ibâdetini uydurmakdır.]

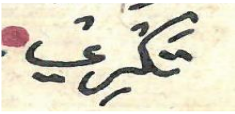
147r/6-7 [pes imdi *kanğı* yigitde kim bu yedi harfuñ beyânı vâkı‘dir.]

katı berk¹³ : Eski Türkçe “sert, sıkı, zor” anlamlarına gelen “katıg” sözcüğünden gelmekle birlikte Harezmi Türkçesinde anlam genişlemesiyle sıfat görevinde kullanılmıştır. Berk sözcüğü ise Eski Türkçe “güçlü, muhkem, sağlam” anlamlarına gelen “bek/berk” sözcüklerinden gelmektedir (Nişanyan,2009). Söz konusu eserde katı ve berk sözcüklerinin bir araya gelmesi suretiyle sıfat+isim yapısı sağlanmıştır.

k. 12r/8-10 [cevâb vir ki ol kıyâmet güninde kâfirlere katı perk¹⁴ ‘azâb iderler.]

teñri: “Tanrı, gök, sema” anlamlarına gelen sözcük Eski Türkçe ve Orta Türkçede kullanılmıştır (Gülensoy, 2007: 857). İslâmiyetin etkisiyle Eski Anadolu Döneminde ise ses değişimiyle birlikte Teñri sözcüğü yerini Tanrı sözcüğüne bırakmıştır. Elimizdeki metinde ise Tanrı sözcüğünün ilk şekli olan Teñri sözcüğü kullanılmıştır.

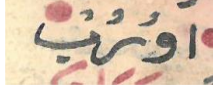

t. 43r/1 [*teñri* te‘âlâ’yı bir bilüp birlemekdir.]

ur- : Clauson, *ur-* fiilinin anlamıyla ilgili olarak sözcüğün en erken dönemden itibaren iki anlamı olduğunu ve bu her iki anlamın da kolun kullanımıyla ilgili olduğunu belirtmiştir. Buna göre sözcüğün ilk anlamı yükleme, yönelme veya bulunma durumuyla kullanılabilen *yerleştirmek (to put)*; ikinci anlamı ise yükleme durumuyla kullanılabilen *(birini veya bir şeyi) vurmak (to strike)*’tır. Fiilin *yerleştirmek* anlamı, deyimleşmiş kullanımlardaki anlamlara dayanmaktadır (Clauson’dan akt. Öğretmen, 2017: 1316-1333). Türkçenin ilk yazılı kaynaklarından beri sözvarlığında kullanılagelen *ur-* / *vur-* fiilinin gerek *Türkiye*

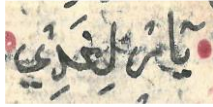
¹³ Eski Türkçede bek veya pek sözcüğünden evrilen “berk” sözcüğünün “perk” şekline de rastlandığı Tarama Sözlüğünde kaydedilmiştir. (Aksoy ve Dilçin, 1957: 513).

Türkçesi Sözlüğündeki gerekse Eski Türkçe ve Türkiye Türkçesi sözcüklerindeki kullanımlarına bakıldığında fiilin tamlayıcılarla ilişkisi açısından çok değişim göstermediği; ancak farklı nitelikteki isimlerle eşdiziminin, fiilin anlam alanını giderek genişlettiği görülmektedir. (Öğretmen, 2017: 1316-1333).

u.+ub **25v/6-10** [niyyet eylemek ikinci iki ellerin (7) pak toprağa *urub* yüzine (8) mesh itmekdir üçüncü yine iki (9) ellerin pak toprağa *urub* (10) kollarına mesh itmekdir]

yarlıka- : İlk defa bir Yenisey Türkçesi yazıtında (Uybat-III'te) “üze teñri yarlıkadı” şeklinde karşımıza çıkan yarlıka- fiili, Orhun yazıtlarından Tonyukuk'ta da hep “teñri yarlıka-“ şeklinde Tanrı'dan kaynaklanan “ihvan etmek, yardım etmek, buyurmak, lutfetmek” anlamlarıyla görülür (Malov'dan akt. Öner, 2006: 117-122). Sonraki dönemlerde özellikle Uygur, Karahanlı ve Kıpçak metinlerinde karşımıza çıkmıştır. Altın Ordu, Kırım ve Kazan yarlıkları üzerine çalışan Özyetgin, yarlık teriminin Osmanlılarda 17. yüzyıla kadar “ferman, irade, buyrultu” anlamlarında kullanıldığını belirtmiştir (Özyetgin, 1996: 73-74).

y.+dı **107v/8** [düzdiler ve dağı haq te'ālā ol şac berekātına ol melekleri *yarlıgadı* didi.]

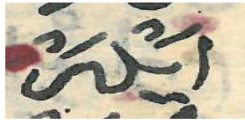
Yukarıda zikredilen sözcüklere ek olarak tarafımızdan tespit edilen sözcükler şunlardır:

*biñ, bodun, düğ-, egir (veya eñir?), etmek / etmekci, gönlek, qaravaş, qarındaş, öbir, şı-
tağ, tış, toğ-, toğrı, tol-, tur-, yegrek, yeñ-, yu-*

2.7. Sözcüklerde Farklı Yazımlar

İstinsâh edildiği dönemin dil malzemesini içeren eserde, kimi sözcükler hem eski şekilleriyle hem de eserin yazıldığı dönemde olduğu son şekliyle bir arada kullanılmıştır. Tarafımızdan tespiti yapılan sözcükler şunlardır:

ay- / ayıt-

a.+dar **2r/2-8** [ve dağı imāmü'ş-şems el-ümme-i rahmetü'llāhi 'aleyhi *aydar* her kim ki er olsun ve gerek 'avret olsun şıfat-ı imānın ve şıfat-ı islāmın bilmese ve öğrenmege takşirāt itse ol kişinin dñi dñ degildir.]

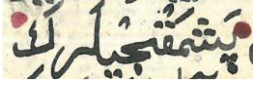

a. +dı 63v/2-9 [aña ‘zi’s-sehâb’ dirler. tãc üstünde şarılmiş iki taylesânı var idi ve dahı ayıtdı ki yâ ‘alî bedr-i huneyn¹⁵ cenginde hâk te‘âlâ baña yardım itmege ferîşteler gönderdi cümlesin emâmeleri böyle idi.]

başmak /paşmak

b. 59r/1 [ve cimcime ve başmak ve edikciydi]

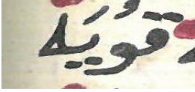

p. +çıların 73v/1 [cemi‘ pašmakçıların (4) silsilesi aña çıkar]

ko- / koy-

k. 142v/1 [ve seccâdeyi öñüne ko.]

k.+a 98r1-2 [baş barmağın şol ayağın baş barmağın üzerine koya.]

Yukarıda zikredilen sözcüklere ek olarak tarafımızdan tespit edilen sözcükler şunlardır:

nice / neçe, öñ / eñ, şındı / maşas, terzi / derzi, timür / demir / demür, toku- / toki, yalıjuz / yalıñuz, yülü-/baş tıraş et-.

Sonuç:

Eski Anadolu Döneminde kaleme alınan edebi birçok eserin yanı sıra özellikle 14-16. yüzyıllarda Anadolu halkı arasında bir gelenek haline gelen ve yüzyıllar geçtikçe gelişip yaygınlaşan ilmihâl, bu alanlarla ilgilenen âlimler vasıtasıyla dergâh, dernek veya ocak gibi ilgili kurumlarda usta-çırak ilişkisi ile yaygınlık kazanmıştır. Dolayısıyla kimi müellifler de bildiklerini daha fazla kesime aktarabilmek adına konu ile ilgili çeşitli eserler kaleme almışlardır. Elimizdeki eser Eski Anadolu Döneminde oldukça yaygın olan ilmihâlin konu edildiği bir eserdir. Eserin ilmihâl bölümünde verilen sure, ayet veya duaların ardından işlenen konuların her biri çeşitli meselelerle pekiştirilerek ayrıntılı bir şekilde açıklanmıştır. Böylece her bir konuya dönem halkının açıkça anlayabileceği bir açıklık getirilmiştir.

¹⁵ sözcüğün aslı Bedr-i Huneyn ‘dir.

Eserde çoğunlukla yazıldığı dönemde kullanılan günlük dildeki Türkçe kelimeler kullanılırken kimi yerlerde Arapça veya Farsça terimler kullanılmış fakat hemen ardından bu terimler yine Türkçe sözcüklerle müellif tarafından meselelerle pekiştirilerek açıklanmıştır. Bu da eseri içerik bakımından dönemin diğer ilmi hâllerine göre daha hacimli kılmakla birlikte kullanılan dinî terminoloji bakımından da oldukça geniş bir yelpazeye sahip olmasını sağlamıştır.

Eserin yazılış tarihi bölümünde yapılan bu karşılaştırma göz önünde bulundurulduğunda temmet kısmında sayfanın kenarında yazılan tarihin aslında müstensih tarafından değil, nüshayı sonraki bir zamanda okuyan biri tarafından yazıldığı tarafımızdan tespit edilmiştir. Eserin herhangi bir yerinde müstensih tarafından farklı bir tarih düşülmediğinden dolayı eserin dil özellikleri üzerinden bir değerlendirme yapılarak dönem tahmini yapılabilir.

Ercilasun'un Arap harfli tarihî metinlerin zaman ve yer tespiti üzerine yaptığı çalışma (Ercilasun, 2019:1-9) göz önünde bulundurularak mevcut eser imlâ, ses ve şekil bilgisi bakımından incelendiğinde;

* Sözcüklerin çoğunlukla düzlük-yuvarlaklık uyumuna uymaması (bilürsîñ, bitdügi, kendüsine, olduña, vb.),

* Söz başı /b-/>/m-/ değişmesinde hem /b-/ hem de /m-/ seslerinin kullanılması (ben-men, beñze-meñze-),

* Zamir n'sinin kullanılması (üstâdında, belünji, kendünje, yerinden, vb.),

* nazal n(ñ) eserde çoğunlukla kullanılmasına karşın kimi sözcüklerde kullanımı konusunda tutarsızlık olması (aña, anlar, taşın, vb.),

* Yinelme hal ekinin bir sözcükte /+kA/ şeklinde kullanılması (başka)

* yön gösterme hal ekinin /+rA/ şeklinde kullanılması (taşra)

* Bazı eklerde ünsüz uyumundan kaynaklanan /t~/d/ değişiminin eserde bulunmaması,

* Bulunma hal ekinin /+dA/ şeklinde; ayrılma hal ekinin de /+dAn/ şekliyle kullanılması(vakıtta, çekmekdedir, kıldıkdan, memleketden, vb.),

* Zarf fiil eki olan /(X)p/ ekinin sadece /(U)p/ şekliyle kullanılması (bilüp, ağıdub, varub),

* /-mAdIn/ zarf-fiil ekinin yanında /-dıkda/ ekinin kullanılması (kalımadın, dedikde),

* Yapım eklerinden /+Ug/, /+IUg/, /+IUK/, /sUZ/ şeklinde yuvarlak yapılarının da bulunması (üstâdluğ, ululuğ, gözsüz, vb.),

* Eski Türkçe sözcüklerin varlığını koruması (bodun, teñri, yarlıka, ur, kanğı,yegrek, vb.)

gibi fonetik, morfolojik ve semantik çerçevede sahip olduğu karakteristik özelliklerden dolayı nüshanın Oğuzca özelliklerinin yanı sıra Kıpçak özellikleri de taşıdığı görülmektedir.

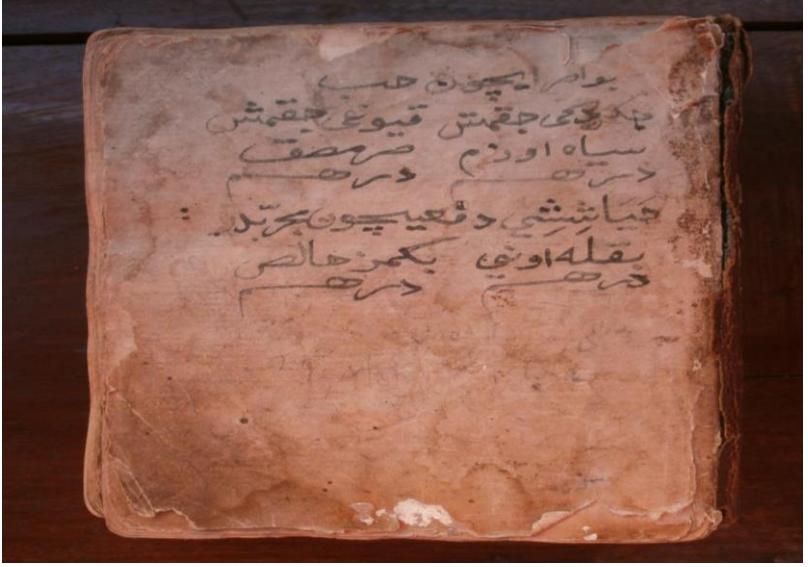
Bununla birlikte eserin müellifi olan Sadeddin Cibâvî'nin de Şam'da tekkesini kurup tarikatını yaydığı düşünüldüğünde bu eserin kopyasının yine aynı coğrafya bir dergâh üyesi tarafından yazılmış olabileme ihtimali de göz ardı edilmemelidir.

Her ne olursa olsun elimizde bulunan yazma nüsha, Eski Türkçe kelimelerin varlığını koruması ve Doğu Türkçesi dil özellikleri de taşımasının yanında fonetik ve morfolojik özelliklerini yansıtması bakımından da dikkate değerdir. Döneminin diğer ilmi hâllerinden içerik ve dil özellikleri bakımından farklıdır. Bu da yazmayı dil tarihî açısından farklı ve ayrıcalıklı kılmaktadır.

Eserden Alıntılar

Resim 1: eserin ön yüzü

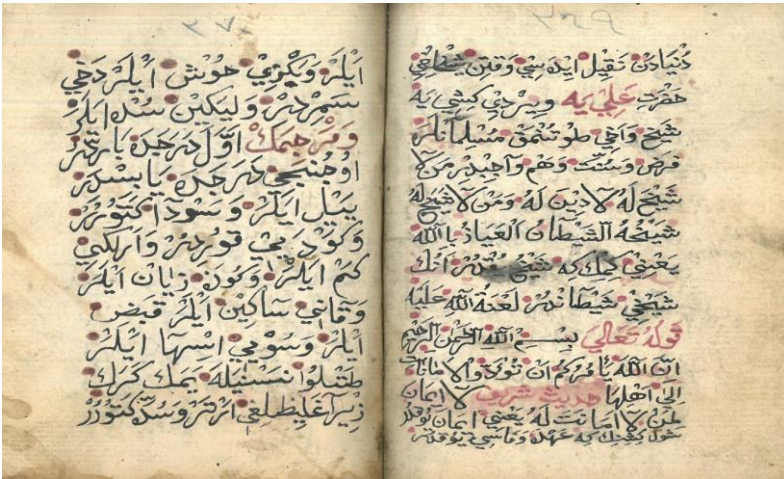
Resim 2: eserin arka yüzü

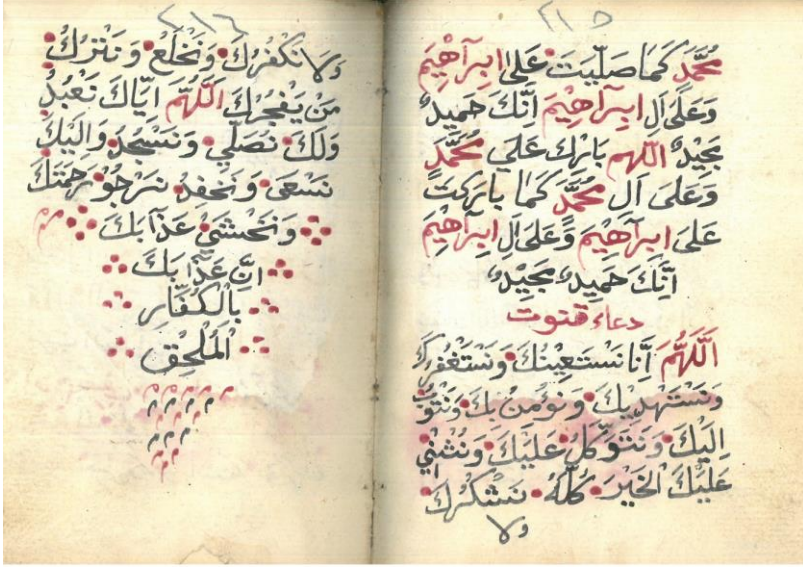
Resim 3: kitap adı

Resim 4: birinci bölümün bitip ilmiḥâl bölümünün başladığı varak

Resim 5: ilmiḥâl bölümünün bitip ilk bölüme geçiş yapıldığı varak

Resim 6: fütüvvet duası

KAYNAKÇA

- Âgâ, M. Gazi Hüseyin (2003). *et-Tarikatü's-Sa'diyye fi biladi's-Şamiyye*. Dımaşk.
- Aksoy, Ömer Asım-Dehri Dilçin (1957). *XIII.Yüzyıldan Günümüze Kadar Kitaplardan Toplanmış Tanıklarıyla Tarama Sözlüğü*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Albayrak, Ali (2015). “Alevi-Bektaşî Ritüelleri Ve Temel Kurumlarından Hareketle Sosyal Bütünleşme”. *Sûfî Araştırmaları - Sufi Studies*. C. 6. S. 12.
- Algar, Hamid (2010). “Şed”. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları. C. 38. s. 405-406.
- Arat, Reşit Rahmeti (1960). “Anadolu Yazı Dilinin Tarihi İnkişâfına Dair”. *V. Türk Tarih Kongresi 1956*. Ankara: s. 225-232.
- Arpağuş, Hatice Kelpetin (2002). “Bir Telif Türü Olarak İlmihal Tarihî Geçmişi ve Fonksiyonu”. *M.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi*. S. 22. s. 25-56.
- Arpağuş, Hatice Kelpetin (2000). “Münyetü'l-Musallî”. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları. C. 32. s. 32-33.
- Ata, Aysu (2000). “Derleme Sözlüğü'nde Geçen En Eski Türkçe Kelimeler I”. *Türkoloji Dergisi*. C. 13. S. 1. s. 67-97.

Bekki, Salahaddin-Enis Yalçın (2019). “Bazı Fütüvvetnameler Ve Şecerenameler Işığında Hz. Ali”. *Türk Kültürü Ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*. S. 90.

Derman, M. Uğur (1988). “Âhar”. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları. C. 1. s.485.

Ercilasun, Ahmet Bican (2019). “Arap Harfli Türkçe Tarihî Metinlerde Zaman Ve Yer Tespiti- Metinler Nasıl Okunmalı?”. *Türk Kültürü Araştırma Dergisi*.

Ergin, Muharrem (1992). *Edebiyat ve Eğitim Fakültelerinin Türk Dili ve Edebiyatı Bölümleri için Türk Dil Bilgisi*. İstanbul: Bayrak Yayınları.

Ersoy, Gülser (2017). *İran Asitan-ı Kuds-i Razavî Kütüphanesi 1007 Numaralı Satır Altı Kur'an Çevirisi: I-X. Cüzler (İnceleme-Metin-Sözlük-Dizin)*. Yüksek Lisans Tezi. Eskişehir: Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Erünsal, İsmail E. (2007). “Reddâde”. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları. C. 34.

Gökarp, Yusuf-Hatice Teber (2016). “Risâle-i Su'âl-i Hırka. Risâle Der Beyânı Kemer ve Risâle-i Der Beyân-ı Post İsimli Bektâşî Metinlerinde Dinî Tasavvî Semboller”. *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. C. 16. S. 2. s. 77-91.

Gölpınarlı, Abdülbâki (1953). “Burgazî ve Fütüvvet-nâmesi”. *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*. 15 (1-4). s. 76-154.

Gölpınarlı, Abdülbâki (2011). *İslâm ve Türk İllerinde Fütüvvet ve Teşkilâtı*. İstanbul: İstanbul Ticaret Odası Akademik Yayınlar.

Gülensoy, Tuncer (2007). *Türkiye Türkçesindeki Sözcüklerin Köken Bilgisi Sözlüğü I. A-N*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Günşen, Ahmet (2007). “Gizli Dil Açısından Alevîlik-Bektaşîlik Erkân Ve Deyimlerine Bir Bakış”. *Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*. C. 2. S. 2.

Has, Şükrü S. (2006). “Mülteka'l-Ebhur”. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları. C. 31. s. 549-552.

Kahraman, Hayrettin-Bardakoğlu, Ali-Apaydin, Ali (1998). *İlmihal (İman ve İbadetler)*. Ankara: TDV İslam Araştırmaları Merkezi. C. 1.

Karaağaç, Hilmi (2013). “İlk Dönem Fütüvvetnâmelerine Göre Ahîliğin İtikâdî Temelleri”. *İğdır Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi*. S. 2.

Kayapınar, Hüseyin (2006). “Münyetü'l-Musallî”. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları. C. 22. s. 139-141.

Kırkıl, Harun (2006). “Türk Edebiyatında Manzum İlmihal ve Fıkıh Kitapları ile Son Devre Ait Manzum Bir İlmihal: Manastırı Mehmed Rıfat Bey ve Manzum İlmihali”. *İslâm Hukuku Araştırmaları Dergisi*. S. 7. s. 433-476.

Kurt, Hüseyin (2004). “Sa'diliğin Anadolu'ya Gelişi Ve Bazı Sa'di Tekkeleri”. *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. Yıl: 10. S. 13.

Maden, Fahri (2011). “Bektaşilikte Giysi Ve Sembol Olarak Tâc”. *Türk Kültürü Ve Hacı Bektaş Velî Araştırma Dergisi*. C. 60. s. 66.

Nişanyan, Sevan (2009). Nişanyan Sözlük Çağdaş Türkçenin Etimolojisi. <https://www.nisanyansozluk.com/?k=%C3%A7ivi>. (Erişim Tarihi: 02.06.2021).

Öğretmen, Y. Torun (2007). “Tanıklarıyla Tarama Verilerine Göre Ur- / Vur- Fiilinin Deyimleşmiş Birleşik Fiillerindeki Kullanımları”. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*. S. 6/3. s. 1316-1333.

Öner, Mustafa (2006). “Yarlık Sözü Hakkında”. *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-Belleten*. C. 52, S. 2004/2. s. 117-122.

Özdirek, Recep (2016). “Hukuki İslâmiyye Ve Istilahatı Fikhiye Kamusu’nun Kaynakları (Fetva Kitapları)”. *Oş Devlet Üniversitesi Araşan Sosyal Bilimler Enstitüsü İlmî Dergisi*. Oş: No. 19-20, s. 117-144.

Özel, Ahmet (1992). “Bezzâzi”. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları. C. 6. s. 113-114.

Özel, Ahmet (1990). *Hanefî Fıkıh Alimleri*. Ankara: Diyanet Vakfı Yayınları.

Özyetgin, Melek (1996). *Altın Ordu, Kırım ve Kazan Sahasına Ait Yarlık ve Bitiklerin Dil ve Üslup İncelemesi*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Türk Dil Kurumu (2005). *Türkçe Sözlük*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Uludağ, Süleyman (1996). “Fütüvvet”. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları. C. 13. s. 195-214.

Yaman, Ahmet (2002). “Kuhistânî”. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları. C. 26. s. 348.

Yücer, Hür Mahmut (2003). “Sa‘deddin El-Cebâvî”. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları. C. 35. s. 387-388.

Yücer, Hür Mahmut (2005). “Sa‘diyye”. *Türkiye’de Tarikatlar Tarih ve Kültür*. Editör: Semih Ceyhan. İstanbul: İsam Yayınları. s. 223-281.